

José Beijer (a) & Rick de Graaff (b)
 (a) Instituut Archimedes, Hogeschool Utrecht
 (b) Hogeschool Inholland
 Contact: rick.degraaff@inholland.nl
jose.beijer@hu.nl

Leren regisseren in de les. De ontwikkeling van professionele communicatieve vaardigheden voor het sturen van leerprocessen door docenten-in-opleiding

1. Praktijkvoorbeeld

“[...] Tijdens een uur lang les geven kan er een hoop gedaan worden, om te zorgen dat leerlingen betrokken zijn bij de les. [...] Ik merkte dat ik lesonderdelen wel goed kon uitvoeren, maar dat het niet lukte van die les een geheel te maken. Tijdens het wisselen van lesonderdelen ging de aandacht verloren en kwamen relaties niet uit de verf. [...] Voor de leerling is het belangrijk om te weten wanneer hij wat kan doen. Dat betekent dat er uitstekende communicatie moet zijn over wat de leerling moet doen en wanneer die het moet doen. Conclusie: de enige manier om dit te leren is door veel te oefenen en goed te reflecteren. Omdat er elke les wel weer een onderdeel kwam waar ik onvoldoende communiceerde moest ik elke les weer aan de slag met dit leerpunt. Ik geloof wel dat ik daardoor veel ben gegroeid” (uit een stageverslag 3de-jaars student lerarenopleiding Hogeschool Utrecht).

2. Aanleiding

De student in dit praktijkvoorbeeld merkt in de terugblik op zijn les op dat communicatie een belangrijke rol speelt om de les tot een geheel te maken. Hij is zich ervan bewust dat hij daar als leraar-in-opleiding veel mee moet oefenen.

Als stagebegeleider van Bachelorstudenten op de lerarenopleiding is het mij opgevallen dat studenten in de voorbereiding en uitvoering van hun lessen vooral veel aandacht besteden aan het overdragen van leerstof, maar niet aan de manier waarop ze de leerlingen aan het leren krijgen en houden. Als coördinator taalbeleid op de lerarenopleiding houd ik me al een aantal jaren bezig met de taalvaardigheid van aankomende leraren. Op de opleiding gaat alle aandacht uit naar de academische taalvaardigheid: het schrijven van reflectie- en onderzoeksverslagen, papers, betogen... Voor de ontwikkeling van de professionele vaardigheid, de taalvaardigheid op school en in de klas is

er nog nauwelijks aandacht. Met dit onderzoek beoog ik een antwoord te vinden op de vraag hoe leraren-in-opleiding kunnen leren om hun professionele communicatieve vaardigheden te gebruiken om de leerlingen in de les in de modus van leren te krijgen en te houden. De deelvragen daarvoor zijn:

- Hoe zien de professionele communicatieve vaardigheden van docenten eruit waarmee zij hun leerlingen in de modus van leren krijgen gedurende de les?
- Hoe kunnen leraren-in-opleiding begeleid worden bij de ontwikkeling van die professionele communicatieve vaardigheden?

In dit onderzoek is de les als geheel het uitgangspunt voor professionele communicatieve vaardigheden van docenten.

3. Professionele communicatieve vaardigheden van leraren

Er is inmiddels een breed gedragen consensus dat taalvaardigheid een belangrijke competentie is voor leraren (Paus e.a. 2003; Cinop 2012; SBO 2009). Maar wat wordt er verstaan onder professionele communicatieve vaardigheden van docenten op de werkvloer?

Communicatieve vaardigheden voor de beroepspraktijk zijn door Gunnarsson (2009) uitgewerkt in het concept '*professional discourse*'. In dit concept, dat is gebaseerd op het concept 'communicatieve competentie' van Hymes (1972), gaat het om gesproken en geschreven teksten en non-verbale communicatie die het gereedschap zijn voor professionals die werken in een professionele context en aan professionele doelen. Taalverzorging en taalgebruik maken deel uit van dit concept en worden beïnvloed door de context. In mijn onderzoek is de context de les waarin de leraar leerlingen aan het leren moet krijgen en houden.

Hoewel de ontwikkeling van kennis en vaardigheden de belangrijkste lesdoelen zijn, kan een docent daar in de les (bijna) nooit zomaar mee starten. De leerlingen komen meestal niet de klas in om meteen met leren te beginnen; het is de taak van de docent om hen in de juiste 'modus' te krijgen en te houden tijdens de les. Daarbij speelt interpersoonlijk, pedagogisch, (vak)didactisch en organisatorisch handelen (Wet BIO 2006) een belangrijke rol en "[...] the teacher uses language effectively to set academic learning tasks and ensure that students clearly perceive what social participation is expected from them during this tasks. [...] Thus teachers must be able to read our students' anxieties and resistance and try to figure out why they may not be tuned into the academic task he/she is trying to set" (Farell 2009: 37; 40).

Er is veel onderzoek gedaan naar *classroom discourse* (Sinclair & Coulthard 1975; Ehlich Rehbein 1986) en taalgericht vakonderwijs (Hajer & Meestringa 2015). Daarbij gaat het vooral om interactiepatronen en communicatieve vaardigheden om leerinhouden over te dragen. Met mijn onderzoek richt ik me op de docent-leerling-interactie die voorwaardelijk is om leerlingen aan het leren te krijgen en te houden in de les. Christie (2000: 186-190) onderscheidt daarvoor twee registers: het regulatieve en het instructieve register, die ze omschrijft als: “[r]egulative register: how teachers and students manage the social world in the classroom. Instructional register: role of language in building the knowledge and the skills relevant to the subject studied”. Ze merkt daarbij op dat “the instructional register can only take place through the regulative register” (Christie 2002: 24-25). Dalton-Puffer (2007: 29) heeft het regulatieve register verder onderscheiden in “utterances which have immediately to do with the pedagogical activity, connected to the topic of the lesson, like instructions for tasks, request to start and utterances which refer to more general personal or physical working conditions, personal needs and well-being. Etc.”.

4. Professionele communicatieve vaardigheden ontwikkelen op de lerarenopleiding

Situaties op de werkplek zijn verschillend van die op de opleiding en hebben daarom aparte aandacht nodig (Baartman & De Bruijn 2011). Dat geldt ook voor de taalvaardigheid die deel uitmaakt van het functioneren op de werkplek.

Hoewel er voor communicatieve vaardigheden van docenten lesmateriaal ontwikkeld is door onder andere Berends (2007) en Van Dijk & Boves (2011), is daarin niet een hele les het uitgangspunt, maar de taalcompetenties (Berends 2007) of de communicatie en het contact in losse situaties in een les. In de veelgebruikte handboeken op de lerarenopleidingen, zoals die van Geerts & Van Kralingen (2011: 128 e.v.), van Teitler (2011) en van Slooter (2013) krijgt de student veel nuttige informatie over het handelen van leraren in de klas. Maar lessen verlopen bijna nooit zoals de student of docent ze voorbereidt: “From time to time elements will emerge spontaneously and give classroom interaction the character of ‘negotiated convention’ (Dalton-Puffer 2007: 27). Het zijn die momenten waarop leraren de professionele communicatieve vaardigheden moeten inzetten om hun leerlingen aan het leren te krijgen en te houden.

5. Uitvoering en relevantie van het onderzoek

Het onderzoek vond plaats op een vmbo-school en een mbo-school. Per school namen twee studenten en hun begeleiders deel. Ze werden gefilmd en geïnterviewd. Met dit

onderzoek beogen we een antwoord te vinden op de deelvragen (a) hoe professionele communicatieve vaardigheden van docenten eruitzien waarmee ze hun leerlingen in de modus van leren krijgen gedurende de les en (b) hoe leraren-in-opleiding begeleid kunnen worden bij de ontwikkeling van die professionele communicatieve vaardigheden.

De docent dient een regulatief register te ontwikkelen dat gericht is op zowel het creëren van een werkklimaat in de klas als op het uitvoeren van de taak. Bij beide regulatieve registers gaat het om zowel ‘structuur bieden’ als om ‘contact maken en houden’ die voorwaardelijk zijn voor het instructieve register: de leerlingen met de inhoud van hun taak aansturen.

Om aankomende leraren op de werkplek te kunnen begeleiden, is in dit onderzoek een instrument ontwikkeld waarin de les het uitgangspunt is met daarin het gebruik van het regulatieve en instructieve register (Christie 2000; Dalton-Puffer 2007; Boves & Van Dijk 2011). Zie Figuur 1 voor een deels ingevulde versie van het instrument.

De les	Regulatief – Personal or Physical working conditions		Regulatief – Pedagogical activity connected to the topic of the lesson		Instruction
	Structuur bieden	Contact	Structuur bieden	Contact	
	1.2 regels 1.3 onmiddellijke reactie 1.4 consequent 1.5 belonen/straffen	2 sfeer bewaken 3 uitstraling	1.1 heldere lesstructuur 1.6 heldere communicatie	2 sfeer bewaken 3 uitstraling	
Voor de les 8.30 uur 00.00 – 08.05	Regels (jas aan kapstok, op plaats gaan zitten) Gebaart af en toe dat er iets zachte gepraat moet worden.	Hand geven, Kijkt lln aan met glimlach Persoonlijke gesprekjes Relaxte houding Vriendelijke gezicht	Ppt staat klaar op het bord Spreek: Keep calm you can do it Pak je boek	Relaxte houding Vriendelijk gezicht	

		Kijkt steeds de klas in; houdt tegelijkertijd ook de klas in de gaten Blijft rondlopen en staat lln. te woord			
--	--	--	--	--	--

Figuur 1 – Begin van de les van een 3de-jaars student, geanalyseerd volgens het instrument voor professionele communicatieve vaardigheden in de les.

De eerste ervaringen met het instrument zijn dat het als een microscoop lijkt te werken: het laat concreet zien hoe (non-)verbaal handelen eruit kan zien bij interpersoonlijke, pedagogische en organisatorische vaardigheden. Begeleiders geeft het handvatten om hun veelal routinematig (non-)verbale handelen te benoemen, zodat studenten ervan kunnen leren. Het helpt studenten om zich bewust te worden van de rol van hun eigen (non-)verbale gedrag en het effect daarvan op het klimaat in de klas en op de leerlingen.

Referenties

- Baartman, L. & E. De Bruijn (2011). "Integrating knowledge skills and attitudes. Conceptualizing learning processes towards vocational competence". In: *Educational Research Review*, 6, p. 125-134.
- Berends, R. (2007). *De leraar taalvaardig. 13 praktische doelen voor studenten aan de pabo*. Assen: Van Gorcum.
- Boves, T. & M. van Dijk (2011). *Contact maken op school. Motiveren, leidinggeven en samenwerken in het voortgezet onderwijs*. Assen: Van Gorcum.
- Christie, F. (2000). 'The language of classroom interaction and learning'. In: R. Unsworth (ed.). *Researching language in schools and communities. Functional linguistic perspectives*. London: Cassell, p. 184 -205.
- Christie, F. (2002). *Classroom discourse analysis. A functional perspective*. London: Continuum.
- Cinop (2012). *Taal voor de klas. Een verkenning van de stand van zaken van taalbeleid op tweedegraads lerarenopleidingen*. Den Bosch: CINOP.

- Dalton-Puffer, C. (2007). *Discourse in Content and language integrated Learning (CLIL) Classrooms*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins.
- Ehlich, K. & J. Rehbein (1986). *Muster und Institution. Untersuchungen schulischen Kommunikation*. Tübingen: Narr.
- Farell, Th. (2009). *Talking, Listening, and Teaching. A guide to Classroom Communication*. California: Corwin.
- Geerts, W. & R. Van Kralingen (2011). *Handboek voor leraren*. Bussum: Coutinho.
- Gunnarsson, B. (2009). *Professional discourse*. London/ New York: Continuum International Publishing Group.
- Hajer, M. & T. Meestringa (2015). *Handboek taalgericht vakonderwijs*. Bussum: Coutinho.
- Hymes, D.H. (1972). 'On Communicative Competence'. In: J.B. Pride & J. Holmes (eds.). *Sociolinguistics Selected Readings*. Harmondsworth: Penguin Books, p. 269-293.
- Llinares, A., T. Morton & R. Whittaker (2012). *The Roles of Language in CLIL*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Onderwijs Coöperatie (z.j.). 'Herijking. Het nieuwe voorstel bekwaamheidseisen'. 22 mei 2012. Online raadpleegbaar op: <http://www.onderwijscooperatie.nl/onderwijscooperatiebekwaamheid.html?onco&artikelen&408>.
- Paus, H., R. Rymenans & K. Van Gorp (2003). *Dertien doelen in een dozijn. Een referentiekader voor taalcompetenties van leraren in Nederland en Vlaanderen*. Den Haag: Nederlandse Taalunie.
- SBO (2009). *Taalvaardig voor de klas. Literatuurstudie naar taalcompetenties voor autochtone en allochtone leraren*. Utrecht: Hogeschool Utrecht, Lectoraat Lesgeven in de Multiculturele School.
- Sinclair, J. & M. Coulthard (1975). *Towards an analysis of discourse: The English used by teachers and pupils*. Oxford: Oxford University Press.
- Slooter, M. (2013). *De vijf rollen van de leraar*. Amersfoort: CPS.
- Teitler, P. (2011). *Lessen in orde*. Bussum: Coutinho.
- Wet Beroepen in het Onderwijs. Online raadpleegbaar op: <http://www.wet-bio.nl/competenties.html>.